

5. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. В. Чорновіл; перед. Н. Корнієнко. – К.: Смолоскип, 2012. – Т. 8. – 1082 с.

*Калакура Олег Ярославович, доктор політичних наук, професор,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ ГАЛИЧИНИ : ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Сучасні етнополітичні та етнокультурні процеси в Галичині, як і в усій Україні, відбуваються під знаком відновлення її державної незалежності, під впливом Євромайдану, Революції Гідності та євроатлантичного інтеграційного вибору українців. Не дивлячись на збройну агресію путінської Росії, окупацію Криму і частини Донбасу, її політику, спрямовану на дезінтеграцію українського суспільства, продовжується відродження традиційної етнічної ідентичності, консолідація громадянської ідентичності, становлення української політичної нації. Демократизація та декомунізація суспільства очищають полікультурний простір України від ідеологічних нашарувань і стереотипів минулого, сприяють подоланню залишків совкової свідомості. Своєрідний етнічний ренесанс як українців, так представників етнічних меншин, який розпочався з кінця 1980-х рр., зберігає потужну динаміку, утверджує рівноправність усіх етнічних культур та їх носіїв, а культура етнічних меншин збагачується сама і збагачує українську культуру.

Галичина, як історико-політичний регіон України з її традиціями українського П'ємонта, поряд із збереженням власної українськості, століттями демонструвала толерантне ставлення до представників інших етносів держав, до складу яких вона входила. За роки незалежності в Україні інтенсифікувався спільний процес державно-політичної консолідації українців та представників інших етнічних груп на засадах права та загальнолюдських пріоритетів. Обласні ради та державні адміністрації Львівщини, Івано-Франківщини та Тернопільщини ухвалили та реалізували, частково і за міжнародної підтримки, низку програм підтримки етнічних меншин, а ті відповідно скористалися шансом для розвитку власної етнічної ідентичності. Впродовж 1990-х рр. національні меншини утворили сотні громадських організацій для збереження етнокультурної самобутності. Їхня діяльність базується на положеннях Конституції України, Декларації прав національностей, Законів України "Про національні меншини в Україні", "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин", "Про культуру", "Про засади державної мовної політики" та ін., стала складовою полікультурності регіону, важливим чинником співпраці з країнами – етнічними батьківщинами. Не дивлячись на те, що у вітчизняній гуманітаристиці, зокрема в працях В. Євтуха, В. Котигоренка, Л. Лойко, Г. Луцишин, М. Панчука та ін. знайшли висвітлення концептуально-теоретичні та політико-правові засади етнонаціональної політики України, етапи її реалізації стосовно етнічних груп, однак означена

проблема залишається актуальною з погляду особливостей етнокультурних процесів у Галичині як прикордонного регіону. Метою даного виступу є аналіз основних напрямів відродження та проявів етнічної ідентичності мешканців Галичини в умовах незалежності України, з'ясування їхнього внеску в розвиток громадянського суспільства, толерантних міжетнічних взаємин.

Процеси «демократизації та гласності», «перебудови» в СРСР створили сприятливі передумови для розгортання національного відродження в Україні та її регіонах. На стартовому етапі суспільної трансформації в центрі уваги Галичини були саме етнокультурні проблеми: відновлення прав і позицій в суспільстві української мови та культури, історична пам'ять, релігійний ренесанс. При цьому брався до уваги етнічний склад населення регіону, залучення всіх етносів до процесу відновлення незалежності України та національно-культурного відродження. Діяльність українських етнокультурних товариств – Української мови імені Тараса Шевченка (у 1992 р. тільки на Львівщині об'єднувало до 90 тис. членів), «Меморіалу», Товариства Лева та інших – помітно розширила базу демократичного руху й поступово надавала йому виразно політичного акценту, як це сталося із Народним Рухом України. У 1989 р. він вже мав десятки осередків у регіоні, а його соціальна база в Україні охоплювала близько 12 млн. осіб. У складі Великої Ради НРУ, згідно зі Статутом організації його керівного органу, діяла Рада національностей на чолі з О.Бураковським. Отже, для українського національного відродження характерним був стрімкий перехід від національно-культурного до державотворчого процесу. Все це вплинуло на результати всеукраїнського референдуму щодо Акту проголошення незалежності України, коли «За» проголосувало 90,32 % населення УРСР. Триумфального результату референдуму на Галичині: 97,46% «За» на Львівщині, 98,42% на Івано-Франківщині та 98,67% на Тернопільщині було досягнуто, бо, незважаючи на несприятливі умови розвитку національної культури та самобутності у складі СРСР, західні українці давали приклад етнічного самозбереження, постійної боротьби за рідну мову і культуру, а також налагодження толерантних міжнаціональних відносин. Отже, на шляху до незалежності та в перші роки її утвердження було досягнуто консолідації української нації та етнічних меншин, забезпечено досить ефективний розвиток державного будівництва. Важливо й те, що на Заході України, де ятрили рани сталінізму, цей процес не супроводжували міжетнічні конфлікти. Процеси державотворення отримали підтримку і в середовищі національних меншин Галичини, насамперед найчисленніших та найвпливовіших – росіян, поляків та євреїв.

Зауважимо, що одні з перших національно-культурних товариств, а саме польське, єврейське та караїмське, виникли у Львові при сприянні демократичних сил, у місті, яке розглядалось як один і осередків українського націоналістичного руху. На чолі національно-культурних товариств стали громадські авторитети: представники творчої інтелігенції, учасники правозахисного руху, деякі дисиденти, окремі господарники. На початковому етапі майже всі громадські організації етнічних меншин зіткнулися з

однаковими проблемами. З поміж них: відсутність приміщень і коштів для роботи, скептичне ставлення працівників владних структур до ініціатив і пропозицій. Об'єктивні труднощі зумовлювалися недостатньою кількістю національних шкіл, підручників, браком учителів, засобів масової інформації, книжкової продукції. Політика войовничого атеїзму, що проводилася тоталітарним режимом протягом багатьох десятиріч, призвела до знищення релігійних осередків національних меншин, культових споруд. Перед етнічними організаціями постали завдання повернення храмів, їх реставрація, спорудження нових культових споруд [1, с. 307–308].

Чи не найбільш «стурбованою» незалежницьким національно-демократичним рухом виявилася російська етнічна меншина, частина представників котрої за радянських часів претендувала на пріоритетну роль у всіх сферах політичного і культурного життя. Значна роль належала росіянам у процесах радянзації та русифікації краю [2, с. 52, 60]. За часів тотального російщення України на Галичині, як і загалом в республіці, російська меншина не мала проблем у збереженні мови, культури, а наявність російськомовних навчальних закладів давала можливість її випускникам здобувати вищу освіту, престижні професії і відповідні призначення на роботу. На межі 1980-1990-х рр. лідерами російського руху була створена велика мережа громадських і культурних товариств, серед яких на Галичині діяли: у Львові – Російське товариство ім. Пушкіна (діє з 1988 р.) з відділеннями у Стрию та Червонограді, Українське товариство російської культури ім. А. Сахарова, Російська громада Львівської області, Асоціація «Русский Дом»; у Тернополі – обласне відділення товариства «Руський Рух України». З жовтня 1998 р. видається газета «Русский вестник» (головний редактор – Станіслав Шерешков). З 2006 р. почав видаватися всеукраїнський журнал «Російська культура Західної України» (головний редактор – Олег Лютіков). Показовим є ставлення більшості росіян в Україні до української освіти своїх дітей – за даними американського соціолога І. Бремера (1994) – 54% росіян у Львові і 65% у Києві погодилися з тим, щоб їхні діти навчалися в українських школах і майже всі росіяни у Львові та Києві (відповідно 96% та 91%) визнають, що їхні діти повинні вільно володіти українською мовою. Серед політико-культурних завдань російські організації Галичини наголошують на забезпеченні освіти рідною мовою, запровадженні другої державної мови та задоволенні потреб усіх російськомовних громадян, тобто асимільованих в радянські часи українців та більшості етнічних меншин. Частина російських організацій підтримала геополітичні проекти «русско-православной цивилизации» та «русского мира». Політизація культурно-освітніх вимог на фоні агресивного курсу РФ та інформаційної війни призвела до протистояння з радикальними правими організаціями регіону. В результаті Російський культурний центр у Львові зазнав низки актів вандалізму.

З іншого боку, частина молодих львів'ян-росіян, які вже у третьому поколінні живуть у Галичині, ідентифікують себе з українцями. Проте з боку частини місцевого українського населення вони й надалі сприймаються як «росіяни», оскільки домінуюча регіональна ідентичність віддає перевагу

етнічним маркерам перед соціокультурними і громадянськими. Така обставина змушує цей сегмент львів'ян-росіян робити вибір на користь позаетнічної самоідентифікації «львів'яни», в якій домінує територіальна і соціокультурна складові, а отже, імпліцитно й громадянсько-політична, незалежно від того, чи це самоусвідомлюється цією частиною росіян Галичини чи ні. На змістовне наповнення громадянсько-політичних ідентичностей не може не впливати якість державної політики як такої. Власне, як і самої держави [3, с. 345].

Єврейська меншина Галичини, яка зазнала нищівних втрат у роки Другої світової війни, частково відновилася за рахунок переселенців і на час відродження української державності мала досить високий рівень національної свідомості, частково зберігала національні традиції, культуру, релігійні почуття й обряди. У Львові діяла єврейська громада з самоуправлінням, яка існує досі. Проте її особливістю була втрата рідної мови (ідиш) й тотальне зросійщення. За переписами населення 1959 р. і 1989 р. визнали національну мову рідною в Україні лише 16,9% і 7,4% євреїв – це найнижчий показник серед всіх 17 етнічних меншин. Визнали рідною російську мову 79,9% в 1959 р. і 90,6% в 1989 р. – найвищий показник серед інших етносів. Визнали рідною українську мову лише 2,8% і 2% – теж один із найнижчих показників. Отже, для єврейської меншини засобами розвитку освіти і задоволення культурних потреб були російськомовні заклади та установи. Водночас вони послуговувалися й українськими, а в період хрущовської «відлиги» і горбачовської «перебудови» отримували пресу й літературу з-за кордону та встановили зв'язки з культурним середовищем Ізраїлю і США, де замешкало багато вихідців із Галичини. Духом подвижництва і турботи про національно-культурне відродження просякнута діяльність єврейських громадських організацій, зокрема Єврейського «Об'єднання комітетів», Львівської обласної об'єднаної єврейської общини «Золота троянда», Єврейського товариства ім. Шолом-Алейхема, Галицького єврейського земляцтва, Єврейського агентства Галичини «Сохнут-Україна», Єврейського Благодійного фонду «Хесед – Ар'є» (діє з 1998 р.). Ентузіастами товариств організовано вивчення рідної мови, відзначення єврейських свят, проведено ряд виставок, лекцій, бесід, зустрічей, вечорів відпочинку тощо. До надбань діяльності єврейських товариств і громад можна віднести їх вплив на скорочення еміграції, виїзду євреїв з України на постійне проживання в інші країни. Багато уваги приділяють вони і духовному відродженню, ремонту та реконструкції синагог, розвитку інтересу до релігії у молоді. Так, незважаючи на малочисельність єврейської громади в Дрогобичі, вона виступила ініціатором відновлення однієї з найбільших у західній Україні синагог – Хоральної синагоги, спорудженої в 1865 р. Однією з найважливіших проблем українського єврейства та ряду інших меншин є питання реституції – повернення громадам об'єктів колективної власності: молитовних будинків, лікарень тощо. На жаль, на думку частини дослідників, драматична історія євреїв Галичини у XX столітті позначилася на їх становищі, адже сьогодні у Львові залишилося менше 2000 євреїв. За даними Всеукраїнського перепису

2001 р. у Львівській області проживало 2212 осіб, які визнали єврейське етнічне походження, у Тернопільській –167, у Івано-Франківській – 361.

Одними з найбільших прихильників відновлення України як суверенної держави стали поляки Галичини, які з незалежністю пов'язували можливості відновлення діяльності Римо-католицької церкви, контактів з історичною Батьківщиною. Процес асиміляції поляків у радянській Україні особливо не відрізнявся від інших етнічних громад, однак вони були найбільш українізовані. Зокрема у 1959 р. польську мову рідною визнали лише 18,8%, а у 1989 р. – 12,6%. Українську мову рідною назвали відповідно 68,4% і 66,6% – найвища кількість із усіх етносів. Натомість російську – 12,5% і 20,3%. На межі 1980-1990-х рр. поляки західного регіону створили кілька культурних товариств, які сприяли відродженню рідної мови та культури. Зокрема у Львові – Федерацію польських організацій в Україні і Товариство польської культури Львівщини (діє з 1988). Було засновано також Польське культурно-освітнє товариство в Тернополі. В Івано-Франківську міському відділу освіти в організації навчання дітей польською мовою допомагало місцеве товариство польської культури ім. Ф. Карпінського. У 1992 р. з їх ініціативи у середній школі № 14 для дітей громадян польської національності було створено перший клас із польською мовою навчання. Недільні школи та факультативи з вивчення польської мови переважно діють при римо-католицьких церквах. Традиційними стали фестивалі польської культури у Львові.

Діяльність національних громад намагаються координувати: Конфедерація національних товариств західних областей України та Федерація національних меншин Львівської області. Робота Конфедерації, яка на межі століть об'єднувала 49 громадських структур, зазнала еволюції від культурно-просвітницької до політичної, призвела до обрання її керівника А. Свистунова депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим у 2006 р. за списком блоку «За Януковича!». Одним з результатів діяльності подібних політиків стало питання облаштування на Галичині тимчасового переміщених осіб, а насправді біженців, серед яких значна кількість етнічних росіян та кримських татар повинна здолати чисельні етнокультурні та етносоціальні стереотипи.

Підсумовуючи відзначимо, що забезпечення культурно-освітніх прав і свобод представників кожної етнічної групи як повноправних українських громадян, безпосередньо пов'язане зі здобуттям Україною незалежності, формуванням етнодержавної політики, політико-правового поля захисту прав меншин. Національні меншини Галичини, їхні національно-культурні товариства стали активним учасником розбудови інститутів громадянського суспільства, консолідуючими центрами тієї чи іншої етнічної групи, вирішують питання збереження їхньої самобутності, розвитку мови, освіти, культури, духовності. Діяльність національно-культурних товариств стала основною формою участі національних меншин у громадському та культурному житті України, етапом в політизації етнічності. Подальше дослідження досягнень кожної етнічної групи, а не лише найчисельніших та найбільш впливових, висвітлення шляхів задоволення культурно-освітніх та духовних потреб і

політичного захисту прав і свобод кожного громадянина держави, незалежно від його етнічного походження, сприятиме міжетнічному порозумінню, розвитку толерантності та формуванню української політичної нації.

Список використаних джерел

1. Національні меншини в Україні у XX столітті: політико-правовий аспект. – К., 2000. – 356 с.
2. Терлюк І. Росіяни західних областей України (1944–1996 рр.): Етносоціальне дослідження / Іван Терлюк. – Львів: Центр Європи, 1997. – 176 с.
3. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості. – К., 2011. – 396 с.

*Козюра Ігор Валерійович, доктор наук з державного управління,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»*

ЛУБЕНСЬКІ ПОЛКОВНИКИ : КОЛЕКТИВНИЙ ПОРТРЕТ УПРАВЛІНСЬКИХ КАДРІВ

Лубенський козацький полк як військова, адміністративна і територіальна одиниця Гетьманщини, проіснував 123 роки - з 1658 по 1781 рік. За цей час на чолі полку змінився 21 його очільник – полковник, в руках якого зосереджувалися функції військового командувача, місцевого адміністратора і судді. Мета даної доповіді – характеристика кількісного та якісного складу управлінських кадрів XVII-XVIII століть у регіональному розрізі на прикладі Лубенського козацького полку.

Найбільш тривалий час, 17 років, обіймав посаду полковника Петро Апостол. Андрій Маркович та Іван Кулябка очолювали полк по 13 років, а Максим Ілляшенко, Леонтій Свічка і Степан Максимович - по 11. З очільників полку місцевими були: у XVII ст. – 10 чоловік, а «людей чужих полку» - 5 чоловік (Г. Гамалія, Б. Щербак, А. Нестеренко, І. Сербин, та Я. Головченко). У XVIII ст. «чужинців» було 3: А. Маркович, П. Апостол та С. Максимович. Загалом з 21 полковника 8 були «легіонерами».

Шлях до влади у керівників полку був різним. П'ять перших полковників (П. Швець, Я. Засядько, Ш. Шамлинський, А. Пирський й І. Вербицький) були обрані полковою козацькою радою, яка ще мала в XVII ст. відносно велику владу і зберігала функцію обрання полковника. Хоча власне через брак освічених і досвідчених козаків на території полку в той час це були «вибори без особливого вибору». Надалі зміна гетьмана супроводжувалась, як правило, і зміною керманича полку. Певний час гетьманські безальтернативні кандидатури ще формально обиралися полковою козацькою, а в XVIII ст. - полковою старшинською радами, та згодом полковник уже прямо призначався гетьманом, інколи навіть з волі вінценосних осіб чи їх фаворитів, і відразу ж очолював полкову канцелярію як сталий адміністративний орган з колегіальним складом свого «присутствія». Так, наприклад, прямими ставлениками гетьмана у Лубнах були: у XVII ст. – Г. Гамалія і Б. Щербак